

Оксана ПЕРЕПЕЛИЦЯ

аспірантка Південноукраїнського національного педагогічного
університету ім. К. Д. Ушинського

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглянуто особливості образотворчої діяльності молодших школярів, визначено зміст образотворчого мистецтва, з'ясовано фактори впливу на образотворчі здібності молодших школярів і характеристики основних стадій образотворчості молодших школярів, викладено практичні поради тим, хто займається проблемами розвитку та формування творчих здібностей молодших школярів у галузі образотворчого мистецтва та освітньої системи.

Ключові слова: образотворча діяльність, фактори впливу, молодші школярі.

Вивчення особливостей образотворчої діяльності молодших школярів у позашкільних закладах передбачає аналіз у галузі образотворчого мистецтва та освітньої системи. Якщо проблематика розвитку шкільної образотворчої системи знайшла своє відображення у фундаментальних дослідженнях, видано відповідні підручники й посібники для молодших школярів навчальні програми [1], то проблеми розвитку позашкільної освіти поки залишилися поза увагою вчених.

Тому метою нашої статті є аналіз особливостей образотворчої діяльності молодших школярів. Завдання статті: визначити зміст образотворчого мистецтва, з'ясувати фактори впливу на образотворчі здібності молодших школярів і характеристики основних стадій образотворчості дітей.

Образотворче мистецтво "заціпає" й розвиває емоційно-чуттєву сферу дитини, поглиблює знання, інтенсифікує візуальний і сенсорний досвід, формує загальну та естетичну культуру, адже це один з видів творчої діяльності дітей, де вони мають можливість розширювати й уточнювати сприйняття та відчуття різних предметів та істот, природних явищ, людських

відносин, а також нагромадження інших пізнавальних процесів у образній формі, тобто відтворити дійсність у площині (папір, картон, полотно та ін.), в об'ємі (гіпс, глина, та ін.).

Так, образотворча діяльність унікальна у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадського й духовного становлення дитини. Це зумовлено тим, що вже в ранньому віці образотворча діяльність є однією з найдоступніших і емоційнозахопливих форм творчості. Підкреслимо, що через свою специфіку заняття образотворчим мистецтвом вимагають особливого підходу й спеціальної організації, а також, у зв'язку з діалектичним початком, системності й безперервності. Природно, що їх треба розглядати з огляду на специфічні особливості образотворчої діяльності, тобто її прояви в середовищі, у якому виховуються діти, фактори, які впливають на образотворчу діяльність молодших школярів, з огляду на психологічні особливості молодших школярів.

Отже, на основі психологічної та педагогічної літератури ми звернули увагу на те, що образотворча діяльність особистості формується та розвивається в послідовній і ускладненій системі зв'язку зовнішнього та внутрішнього середовища особистості різних вікових категорій. Ми переконані в тому, що будь-який елемент середовища може по-різному впливати на дитину. Може бути нейтральним, або навпаки, дитина через властиву їй соціальну активність при взаємодії із середовищем не просто засвоює його вимоги, але й змінює це середовище. На основі теоретичного аналізу сучасних джерел гуртковою діяльністю значною мірою керують мікрочинники (батьки, учителі, працівники позашкільних закладів, підприємства, які беруть шефство над закладом, фахівці різних галузей науки, техніки, мистецтва).

На основі аналізу наукових, статистичних даних і запропонованих нами мікрочинників, вважаємо, що під головним напрямком виховної та освітньої роботи в позашкільній установі слід розуміти цілеспрямований вплив взаємодії особливих елементів середовища: виховання, сімейне середовище, мотивація й спадкоємні задатки. Співпраця батьків з організаторами позашкільного педагогічного процесу й активна діяльність учня — надзвичайно важливі чинники. Кожна дитина має величез-

ний арсенал задатків, ранній розвиток і формування яких залежить від соціальної структури суспільства, від умов виховання і навчання, турбот і зусиль батьків, бажання самого школяра.

За результатами дослідження можемо констатувати, що тісний зв'язок між інститутом сім'ї та позашкільною освітою має позитивну тенденцію. Саме батьки вступають у безпосередні контакти з вихователями позашкільних установ для реалізації однієї спільної мети — усебічного й гармонійного розвитку дитини. На цій основі взаємні зв'язки першого й другого фактору здійснюються в різних виховних напрямках за умови спільного розв'язання виховних проблем, упорядкування, корекції та координації зусиль для стимулювання розвитку дитячих обдарувань та інтересів, забезпечення матеріальної бази для розвитку творчих здібностей, збагачення досвіду соціальних дій і т.п. При взаємодії цих факторів відбуваються зміни не тільки в житті вихованців, а й у їхніх помічників (вихователів і батьків). Відсутність хоча б одного з факторів взаємозв'язку приводить до втрати авторитету і батьків, і педагогів, а в дитини — інтєресу до творчості. Професіоналізм взаємодії батьків і педагогів полягає в усвідомленні загальної мети: уміння співпрацювати стає запорукою створення належних умов для подальшого розвитку дитини.

Таким чином, при формуванні образотворчих здібностей дитини тісний контакт її з педагогом і батьками вимагає трибічної вимушеної дії, яка повинна орієнтуватися на дитину, на сукупність її інтересів. Тобто гармонійний розвиток (гомеостатичний підхід) підростаючого покоління цілком залежить від того, у якому оточенні вона перебуває. Можемо додати, що формування образотворчих здібностей дітей молодшого шкільного віку в позашкільних навчальних закладах відповідно до чотирьох факторів (виховання, батьки, задатки, мотивація) не повинно залишатися осторонь від інших педагогічних практик. Враховуючи це, ми дійшли висновку, що образотворча діяльність може розвиватися лише в процесі активної діяльності дитини.

Ми акцентуємо увагу на тому, що образотворча діяльність дітей у секціях і гуртках позашкільного закладу відрізняється від шкільної. Але ж існують загальні вимоги до всіх навчальних предметів, серед яких на першому місці має бути врахуван-

ня вікових особливостей школярів.

Відомо, що молодші школярі особливо полюбляють образотворче мистецтво, зберігаючи захоплення до 10-12 років. Історія досліджень розвитку здібностей до малювання триває вже понад сто років. Як підкреслює Л. Белопольська, значна кількість ранніх досліджень була спробою провести паралель між розвитком образотворчих навичок у дітей і еволюційними теоріями, модними на рубежі XIX і XX століть. Багато років антропологи й психологи намагалися вивчати це питання, виходячи з припущення, що дитина у своєму розвитку проходить ті самі стадії, що й людство в еволюції. Хоча ця теза й не одержала достатнього обґрунтування, накопичені в той час емпіричні відомості й помічені закономірності становлять значну цінність і є вихідними для досліджень у цій галузі. Зокрема, були виявлені паралелі між розвитком образотворчих здібностей і вербальних навичок. Особливе значення має періодизація розвитку дитячої графічної творчості, на яку опираються багато сучасних теорій і діагностичні методики [2, 9].

За висновками А. Бакушинського, дитина в період свого становлення проходить кілька етапів (стадій) образотворчості:

— від 2-х до 4-х років — стадія “кривуль” або “карлючок” (дитячі малюнки складаються з хаотично розташованих ліній та істот “головоніг”);

— від 4-х до 6-ти років — етап створення перших конкретних зображень, які мають певні деталі (конкретні, так звані “рентгенівські” малюнки, бо дитина малює не те, що бачить, а те, що знає);

— від 6-ти до 8-ми років — стадія схематичних малюнків, що складаються з форм і ліній (зображення довільні, розкуті, насичені подробицями, використовуються текстові знаки);

— від 8-ми до 12-ти років — етап майже аналітичних, педантичних малюнків (зникнення схематичності в малюнках, надмірно деталізовані зображення, прагнення максимально точно відобразити предмети за допомогою контурів або силуетів);

— від 12-ти до 15-ти років — період надбання спроможності об'ємно-просторового зображення предметів (об'єкти, що відтворюються в малюнках, набувають опуклості та ви-

гляду, який у підлітків асоціюється з творами “професійного” мистецтва) [2].

Як слушно зазначає Л. Белопольська, незначна, на погляд дорослої людини, зміна розташування стимульної фігури (наприклад, її поворот на 45 градусів) робить її копіюванням вкрай важким для дітей одного віку й не впливає на відповіді дітей іншого віку. Так, у віці 2-х років дитина може успішно відтворити вертикальну лінію; 3-річний малюк може скопіювати коло та прямиий хрест, маючи перед собою зразок; у 4 роки — прямокутник; у 5 років — квадрат, трикутник, похилий хрест та схематичну фігурку, що цілком схожа на людину; діти старшого віку поступово виявляють здатність відтворювати усе складніші комбінації фігур, враховуючи їх взаємне розташування, кількість елементів і розміри. Порівняно із завданням малювання, завдання копіювання меншою мірою використовує творчі здібності дитини, але ставить жорсткіші вимоги до навичок контролю діяльності [2, 11-12].

Отже, ми повинні звертати увагу на необхідність характеристики основних стадій образотворчості дітей.

Молодший шкільний вік — період “усмокування”, нагромадження знань. Успішному виконанню цієї важливої життєвої функції сприяють характерні здібності дітей цього віку: довірливе підпорядкування авторитету, підвищена сприйнятливність, вразливість, наївно-ігрове ставлення до того, з чим вони стикаються. У молодших школярів більше розвинена пам'ять наочно-образна, ніж сенсорна. Вони краще запам'ятовують конкретні предмети, обличчя, факти, кольори, події. Молодший шкільний вік характеризується активним проявом у образотворчості явищ й моторних функцій. Як підкреслює Л. Белопольська, до віку 6-8 років формується досить доконана система міжсенсорної інтеграції. Із цього моменту зорово-моторна координація починає посідати провідне місце в регуляції графо-моторних рухів і у формуванні відповідних навичок [2, 10].

Однак, для першокласників, які не мають достатніх знань, умінь і навичок в обсязі, у пропорції, у композиції та кольорних відмінностях зображення, образотворча діяльність характеризується умовністю, знаковістю: “Маленький художник на-

багато більше символіст, ніж натураліст” [3, 12]. Просторові й об'ємні зображення діти малюють без перспективи, а колір використовують “відкритий” і “ідкий”, не звертаючи уваги на колірні відтінки та співвідношення. Міняється й мотивація: “У молодшому шкільному віці велике значення має емоційний компонент, у підлітковому — пізнавальний” [4, 5].

Під час роботи за уявою або по пам'яті дитина легко змінює задум або залишає роботу незакінченою. Нестійка увага, невміння цілеспрямовано спостерігати та зосереджуватися приводить дітей до швидкої втоми та збудження. Тому базові знання з перспективи, з композиції, з кольору, простору та об'єму для дітей нецікаві. Як стверджує С. Коновець, “їхню увагу привертає “дієвість” різних предметів, явищ та об'єктів природного оточення, захоплюють різні життєві події, особливо нереального, казкового або фантастичного спрямування. Вони прагнуть дізнатися, яким чином побудована певна річ, яким може бути її застосування в реальних чи уявних умовах” [5, 6]. Така “дієвість” дає можливість збагатити творчі можливості дитини в процесі вирізання, ліплення, конструювання та інше. Діти 2-го класу в роботах починають використовувати форму, колір, об'єм, усе більше звертають увагу на розташування зображуваних предметів на паперовому аркуші. “Вони дедалі усвідомленіше розташовують близькі предмети нижче, а дальні — вище, не забуваючи про різницю в їхніх розмірах (далі — менші, ближче — більші). Приблизно в 3-му класі можна спостерігати своєрідну перебудову в дитячій образотворчій діяльності — перехід від схематично-описових малюнків до правдоподібних зображень предметів з наближенням до їхнього реального вигляду” [5, 17]. Певна динаміка відчувається в 4-х класах у опануванні кольору. “Вони спроможні відрізнити технічні прийоми роботи аквареллю та гуашшю і використовувати у власній образотворчості широкі можливості різних кольоросполучень” [5, 17].

Як показує практика, багато питань у галузі творчості виникає не стільки через відсутність відповідної образотворчої грамоти, скільки від невміння розподілити свої здібності. Вважається, що вся справа в “умінні малювати”, але важливіше —

правильне ставлення до творчої діяльності. Часто розв'язання цих проблем лежить у психологічній площині. Тоді для розвитку художніх здібностей дитини потрібне гармонійне поєднання способів творчого вираження дітей з послідовним процесом набуття знань, умінь і навичок у галузі образотворчого мистецтва. А це і є основним завданням педагога.

Для визначення певного обсягу знань, умінь і уявлень дітей у початковій школі сьогодні успішно використовується робота С. Коновець, що цілком відповідає настановам "Державного стандарту загальної середньої школи" і може успішно використовуватися педагогами в позашкільній [5, 5].

Отже, для розвитку образотворчої діяльності молодших школярів, крім якісних, відповідних сучасним вимогам програм, підручників, посібників і методичних рекомендацій, потрібний високий рівень методичної підготовки та педагогічної майстерності фахівців з образотворчого мистецтва, зацікавленість батьків, художні нахили та інтерес дитини до образотворчої діяльності. Такі завдання дадуть можливість ефективно та якісно формувати творчі здібності.

1. Антонович Є., Проців В., Свид С. Художні техніки. Навч.-метод. посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 317 с.; Вильчинский В. Изобразительное искусство: Учебник для 1-2 кл. — К.: Рад. школа, 1990. — 127 с.; Коновець С.В. Мистецтво. Експериментальна інтегрована програма з образотворчого мистецтва 1-4 класи // Початкова школа. — 1999. — № 9. — С. 1-24 (Вкладка); Програма з образотворчого мистецтва. 1-4 класи (для загальноосвітніх шкіл, ліцеїв та гімназій) / Укл. Е. Белкіна. — К.: Освіта, 1993. — 65 с.; Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. — К.: Поч. школа, 2006. — 432 с.; Програми для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням образотворчого мистецтва та архітектури: 1-11 класи / Укл. С. Свид, Є. Антонович, В. Шпильчак. — К.: Рад. школа, 1990. — 88 с. 2. Белопольская Н.Л. Исключение предметов (Четвертый лишний). Модифицированная психодиагностическая методика: Руководство. — М.: Когито-Центр, 2008. — 30 с. 3. Бакушинский А.В. Художественное творчество и воспитание. — М.: Новая Москва, 1925. — 160 с.; Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. — М.: Просвещение, 1991. — 92 с.; 4. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе. — М.: Знание, 1976. — 47 с. 5. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі: Метод. посібн. — К., 2000. — 79 с.

Annotation

Perepelicya Oksana. Graphic activity, as personal development of junior schoolboys. The analysis of features of graphic activity of junior schoolboys is considered in this article. Certainly maintenance of fine art, the factors of influence on the graphic capabilities of junior schoolboys and description of the basic stages of obrazotvorchesti of junior schoolboys are found out. The article is addressed practical research workers which are engaged in the problems of development and forming of creative capabilities of junior schoolboys in industry of fine art and educational system.

Key words: graphic activity, factors of influence, junior schoolboys.

Аннотация

Перепелица Оксана. Изобразительная деятельность как личностное развитие младших школьников. В статье рассмотрен анализ особенностей изобразительной деятельности младших школьников. Определено содержание изобразительного искусства, выяснены факторы влияния на изобразительные способности младших школьников и характеристики основных стадий образотворчества. Статья адресована практическим научным работникам, которые занимаются проблемами развития и формирования творческих способностей младших школьников в отрасли изобразительного искусства и образовательной системы.

Ключевые слова: изобразительная деятельность, факторы влияния, младшие школьники.